

teiden ja pohjoismaisten kielialueiden näkökulmasta Willibald Steinmetzin ja Henrik Steniuksen artikkelit teoksessa, jonka toimittajat lähinnä mainitsevat yleisesti (s. 8) johdantoartikkelissa. Ks. Willibald Steinmetz et al. (toim.), *Conceptual History in the European Space*. Berghahn 2017.

Puntarissa tasavallan ensimmäinen presidenttipari

Marjaliisa Hentilä & Seppo Hentilä:

Tasavallan ensimmäiset. Presidenttipari Ester ja Kaarlo Juho Ståhlberg 1919–1925. Siltala 2022. 512 s. ISBN 978-952-234-980-4.

Historioitsijapariskunta Marjaliisa ja Seppo Hentilän tutkimus *Tasavallan ensimmäiset* tuo uuden ja tervetulleeseen näkökulman presidenttitutkimukseen. Kirja on Suomen tasavallan ensimmäisen presidenttiparin, Ester ja Kaarlo Juho Ståhlbergin ”kaksoiselämäkerta”, kuten kirjoittajat sitä kuvaavat. Presidenttejä on tutkittu paljon ja näistä on useimmista laadittu myös akateemiset mittapuut täyttävät elämäkerrat, kun taas puolisoitten rooli on näissä jäänyt hyvin pitkälti käsittelemättä. Kirjan päänäkökulmana onkin korjata se puute, että presidenttien puolisoita ei ole yleensä käsitelty presidentti-instituutioon vaikuttavina toimijoina. Presidenttien puoliset, jotka ovat olleet naisia aina Pertti Arajärveen asti eli vuoteen 2000, on nähty vähemmän tärkeinä tutkimuskohteina, eikä heitä ole yleensä haluttu tai osattu yhdistää vallankäytön historiaan.¹ Presidenttien puolisoitten elämäkerroissa tätä näkökulmaa on nostettu esiin, kuten esimerkiksi Aura Korppi-Tommolan, Maritta Pohlsin ja Anne Mattssonin presidenttien puolisoista kirjoittamissa elämäkerroissa.

Hentilöiden kirjan uutuuksia onkin nimenomaan se, että nyt tämä näkökulma nostetaan esiin presidenttiä koskevassa teoksessa – ja poliittisen historian emeritusprofessorin arvovallalla. Presidenttipariskuntia koskeva tutkimus on ollut voimakkaasti perinteistä sukupuolijakoa noudattava, miehet ovat kirjoittaneet miespresidenteistä ja naiset erikseen näiden puolisoista. Akateemisessa tutkimuksessa presidenttipuolisoiden aseman analysointia ei selvästikään ole pidetty aikaisemmin vakavasti otettavana tutkimuskohteena presidentti-instituution näkökulmasta. Näkökulma on kuitenkin nostettu esiin laajalle yleisölle suunnatussa *Tasavallan presidentit* teoksessa, jonka kirjoittajakunta koostuu tunnetuista valtio-opin ja historian tutkijoista. Kirjasarjan Ståhlbergia koskevassa osassa Raimo Halinoja nostaa esiin Esterin merkityksellisen roolin presidentti-instituution luojana teoksen syvennystekstissä², ja kirjan kirjoittaja Jukka-Pekka Pietiäinen korostaa ylipäättään

Esterin tärkeää merkitystä presidentin puolisona.³ Hentilöiden kirjassa painottuu, että kyse on arkistolähteisiin ja lähdeviitteisiin perustuvasta tutkimuksesta – siis oikeasta tutkimuksesta.

Kirjassa painotettu tutkimuksellinen ote korostaakin osaltaan puolison merkitystä, sillä K. J. Ståhlbergilta ei ole jäänyt kirjeenvaihtoa lukuun ottamatta juurikaan henkilökohtaista lähdemateriaalia. Siksi paras lähde päästä käsiksi hänen yksityiseen ajatteluunsa ovat useimmiten Esterin päiväkirjat ja puolisoitten välinen kirjeenvaihto sekä K. J:n kirjeet lapsille. Voikin todeta, että onneksi kirjallisesti lahjakas Ester ymmärsi jättää jälkimaailmalle lähteitä. Näin kuva K. J:stäkin laajenee, vaikka näkökulma onkin nimenomaan Esterin. Kirjasta nousee selvästi esiin, miten tärkeä rooli puolisoilla oli presidentti-instituution luomisessa ja ylipäättään presidentin edustuksellisen tehtävän hoitamisessa. K. J:kin tajusi selvästi, ajan porvarillisista ihanteista ja sukupuolnormeista tiukasti noudattaen, että presidentinlinnassa tarvittiin naista erilaisten tehtävien, ennen kaikkea diplomaatti- ja edustustehtävien hoitamiseen menestyksellisesti.

Hentilöiden lupaama uusi näkökulma täyttyikin kirjassa, ja jatkossa presidenttejä koskevaa tutkimusta on yhä vaikeampi tehdä siten, että puolison merkitys sivuutettaisiin – ellei rajaukselle löydy jotain tutkimuksellista perustaa. Itse näkisin, että kyse on eräänlaisesta soft power -näkökulman omaksumisesta, jota on jo pitkään sovellettu kansainvälisten suhteiden ja diplomatian tutkimuksessa. Esterin lastensuojelutyö ja työ kirjailijana, jonka teokset levisivät käännettynä kappaleina eri maihin, vahvistivat Suomen maakuvaan sivistysvaltiona. Demokratian ensiaskeleita ottavan hauraan tasavallan ja bruttaalin sisällissodan läpikäyneen aikakauden aikalaisille oli erittäin tärkeää vakuuttaa muut maat siitä, että Suomi kuului sivistysvaltioiden joukkoon. Esterin tekemä lastensuojelutyö tuki myös sisäpoliittisesti K. J:n ajamaa eheytysoikeutta, kuten Hentilä toteavat. Lisäksi Esterin tekemä niin sanottu suhdetoiminta, keskiviikkovastaanotot, jotka hän laajensi ulkomaiden diplomaattikunnan lisäksi kotimaisiin tahoihin, edesauttoivat epäilemättä K. J:n kivikkoista tietä presidenttiviran uranaukaisijana. Niiden merkityksestä kertoo sekin, että yleensä kaikkea edustamista inhonnut K. J. alkoi viihtyä Esterin keskiviikkovastaanoitoilla.

Lukiessa olisi kuitenkin kaivannut kirjoittajien määritelmää presidentti-instituutiolle, joka nostettiin kirjassa keskeiseen osaan. Presidentin puolisoahan kuului ja kuuluu yhä täysin laissa määritellyn presidentti-instituution ulkopuolelle. Puolison asemasta, velvollisuuksista tai oikeuksista ei säädetä mitään. Tämän problematiikan käsittely olisi ehkä avannut vielä syvemmän näkökulman presidenttiparin vielä tänä päivänäkin erikoiseen asemaan. Siihen että puoliso on käytännössä vapaaehtoistyössä valtiolle. Olisi ollut myös mielenkiintoista

lukea, mitkä presidentti-instituutioon kuuluvat asiat olivat jo Svinhufvudin ja Mannerheimin valtionhoitajakauden perua. Tai pohdintaa mahdollistivatko esimerkiksi Mannerheimin valtionhoitajakaudellaan tekemät vierailut Ruotsiin ja Tanskaan vuonna 1919 Ståhlbergin itsepäisen ja hyvin epädiplomaattisen suhtautumistavan Ruotsiin. K. J. kieltäytyi jääräpäisesti valtiavierailusta Ruotsiin, eikä hän ylipäätään tehnyt yhtään valtiavierailua presidenttikautensa aikana.

Kirja vahvistaakin kuvaa Ståhlbergista nuhteettomana ja lujana valtiomiehenä, joka halusi vahvistaa ja varmistaa vastaperustetun sekä hauraan tasavallan demokraattiset perustukset. Sisäpolitiikan vakauttaminen ja vakaana pitäminen olikin kova saavutus, sillä tunnetusti yhteiskuntarauhan voittaminen on sodan ja varsinkin sisällissodan jälkeen vaikeaa. Sen sijaan Ståhlbergin nuhteeton kuva saa kirjassa lommoja muun muassa siitä, miten jäykästi ja itsepäisesti hän hoiti nuoren tasavallan diplomatiaa Ruotsiin. Myöskin uuserheen isänä ja puolisona Ståhlberg näyttäytyy kirjassa ajoittain tunnekylmänä ja itsekkäänä henkilönä, joka kartteli vaikeita tilanteita ja jätti paljon Esterin vastuulle. Puoliso kuitenkin ylläpiti solidaarisesti presidentin perheen puhtoista julkikuvaa. Esterin osalta kirja purkaa-kin ansiokkaalla tavalla presidentin puolisoon liittyviä, perinteisiä naissukupuolueen liitettyjä stereotyyppioita – vaikka kirjoittajien kynä olisi voinut olla vieläkin terävämpi, kuten se on kirjan poliittisia tapahtumia käsittelevissä kohdissa.

Hentilät toteavat, että usein esitetty väite, ”jonka mukaan Ester olisi ollut tunneihminen ja John järki-ihminen, on kuitenkin liian yksioikoinen. Tietysti Esterkin oli järki-ihminen.” Yhtä lailla olisi voinut myös sanoa, että K. J:kin oli tunneihminen, mutta kylmästä päästä. K. J. jos kuka oli jyrkän järkähtämätön tunneihminen, joka ei edes naapuridiplomatian nimissä ollut valmis joustamaan yhtään. Juuri siksi Ester täydensikin hyvin K. J:tä ja edesauttoi tämän uraa presidenttinä sosiaalisesti lahjakkaampana henkilönä, joka ymmärsi jo tuolloin julkikuvan merkityksen. Hentilät nostavat esiin myös sen, että *Maamme äidit* -kirjoissa on esitetty tragediana se, ettei Ester saanut koskaan omaa biologista lasta ja että hänen lastensuojelutyönsäkin on nähty tälle asiantilalle alisteisena eräänlaisena ”korviketydytyksen” tavoitteluna. Tätäkin biologiseen ydinperhemalliin perustuvaa normatiivista mallia olisi voinut purkaa kirjassa vielä selvemmin. Esterillä oli kaksi omaa lasta, kasvattilapset Eero ja Lea, joihin hän oli hyvin kiintynyt. Nuorena kuolleen Eeron menetyksen nimenomaan kirjoitti Esterin kirjoittamaan menestysromaaninsa *Sunnuntai*, joka käännettiin sittemmin useille eri kielille.

Aikakauden poliittisia tapahtumia kuvaavat kohdat kirjassa taas tuntuvat välillä vähän hypähtävän liiksi kohdehenkilöiden ulkopuolelle. Tapahtumat vievät ja yhteys itse tutkimushenkilöihin etäännytty, mikä ehkä toi-

mii aikakautta tuntemattoman lukijakunnan kannalta, ja johtuu ilmeisesti osin K. J:n jättämän lähdepohtajan luonteesta. Kokonaisuutena kirja onkin erinomainen ja hyvin kattava sukellus niin Ståhlbergien presidenttikauden aikaiseen politiikkaan, yhteiskuntaan kuin itse henkilöihin ja heidän edustamaansa presidentti-instituutioon, jossa yksityisen ja julkisen rajaa oli mahdotonta vetää selvästi. Kerran tasavallan ensimmäiset olivat elämänsä loppuun asti tasavallan ensimmäiset ja ovat sitä yhä. Siksi oli jo aikakin, että Ester Ståhlberg sai myös osana presidentti-instituutiota näkyviin hänelle kuuluvat ansiot.

Kati Katajisto, FT
Helsingin yliopisto

1. Esim. Anne Mattsson, *Sylvi Kekkonen elämäkerta*. Art House, Helsinki 2000, 9.
2. Raimo Halinoja, Edustaminen ja tapakulttuuri. Teoksessa *Tasavallan presidentit, tasavalta perustetaan 1919–1931. Ståhlberg ja Relander*. WSOY 1992, 62.
3. Jukka-Pekka Pietiäinen, *Tasavallan presidentit, tasavalta perustetaan 1919–1931. Ståhlberg ja Relander*. WSOY, 1992, 69.

”On selvittävä myös selviytymisestä” – Vastarintanaisen muistelmat keskitysleiriltä ja sen jälkeen

Mali Fritz:

Elämä jälkeen Auschwitzin. (Toim. Anja Moilanen, Tarja Leinonen-Magd, Kati Mustola & Jarkko S. Tuusvuori) Ntamo 2022. 368 s. ISBN 978-952-215-864-2.

Natsien toteuttamasta juutalaisten kansanmurhasta on julkaistu vuoden 1945 jälkeen valtavat määrät kirjallisuutta. Ääneen ovat päässeet myös juutalaisvainojen uhrit ja selviytyjät muistelmissaan, omaelämä- ja elämäkertoissa ja päiväkirjoissaan – tunnetuimpana heistä Anne Frank, jonka päiväkirjan ensimmäinen painos julkaistiin jo vuonna 1947. Monet näistä omaelämäkerrallisista teoksista on suomennettu, mutta Suomessa suuria lukijakuntia on tavoittanut vain harva – Frankin lisäksi tutuimpia lienevät Primo Levi ja Viktor Frankl.

Toinen maailmansota ja kansanmurha ovat nousseet Ukrainan tapahtumien myötä ikävän ajankohtaisiksi aiheiksi. Siksi Ntamo-kustantamon julkaisema suomennos *Elämä jälkeen Auschwitzin* itävallanjuutalaisen vastarintanaisen Mali Fritzin (1912–1996) kokemuksia keskitysleirillä ja sen jälkeen käsittelevistä muistelmista osuu tärkeään saumaan.